

GERİ ÇEKİLDİ: Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu

Geri Çekme Makalesi Geri Çekme Beyanı

“Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu” başlıklı makale History Studies 11. Cilt 2. Sayıda 2019 yılında yayınlanmıştır. Bir okuyucu, yayımlandıktan beş yıl sonra makalenin aynı yazar tarafından 2001 yılında Askeri Tarih Seminerinde sunulan ve Genelkurmay Basımevi tarafından basılan bir bildirinin aynısı olduğu bildirilmiştir. Dergi editörlüğü, iddia sahibinden kanıtları talep etmiş ve “mükerrer yayın” iddiasının doğru olduğu görülmüştür. Bu sebeple, *History Studies Yayın Etiği ve Yayında Suiistimal Beyanı* ve derginin tabii olduğu uluslararası yayıncılık ilkeleri (COPE)* gereği makale dergi editörlüğü tarafından geri çekilmiş/kaldırılmıştır. Yayıncı ve editörler, bu durumdan dolayı içtenlikle özür diler.

RETRACTED: An Assessment of the Activities of German Officers Served in Turkey During the First World War and the Position of Turkish Soldiers

Retracted Article

Retraction Declaration

The article titled “An Assessment of the Activities of German Officers Served in Turkey During the First World War and the Position of Turkish Soldiers” was published in History Studies Volume 11, Issue 2 in 2019. Five years after publication, a reader reported that the article was a “reproduction” of a paper presented by the same author at the Military History Seminar in 2001 and published by the Genelkurmay Basımevi (General Staff Press). The journal editors requested evidence from the claimant and the allegation of “duplicate publication” was found to be true. For this reason, the article has been retracted by the journal editorial board in accordance with the *History Studies Ethical Principles and Publication Policy* and the international publishing principles (COPE)* to which the journal is subject. The publisher and editors sincerely apologize for this situation.

İlgili Yayının Künyesi / Imprint of the related publication:

Aktaş, H. “I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirilmesi ve Türk Askerinin Konumu”. *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, (Sunulmayan Bildiriler) 1763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ordu ve Toplum (25-27 Ekim 1999 – İstanbul)*, 413-428. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı, Genelkurmay Basım Evi, 2001.

Geri Çekilen Makalenin Künyesi / Retracted Article Imprint:

Aktaş, H. “Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu”. *History Studies* 11 no. 2 (2019): 469-482.

* COPE Council. COPE Guidelines: Retraction Guidelines. November 2019 <https://doi.org/10.24318/cope.2019.1.4>

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, April 2019

DOI Number 10.9737/hist.2019.726

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 09.01.2019 Kabul Tarihi: 16.02.2019

Atıf Künyesi: Hayati Aktaş, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu", *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, s. 469-482

Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu

An Assessment of the Activities of German Officers Served in Turkey During the First World War and the Position of Turkish Soldiers

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ
ORCID No: 0000-0001-8777-8596
Akdeniz Üniversitesi, Antalya

Volume 11
Issue 2
A tribute to
Prof. Dr.
Mehmet Ali
ÜNAL
April
2019

Öz: Özellikle Balkan Savaşları'nda alınan yenilgiler sonrasında Alman askeri, siyasi ve ekonomik nüfuzuna açık hale gelen Osmanlı Devleti, ordusunun tekrardan güçlenmesi ve hazır hale gelmesi için Alman askeri uzmanlarını ülkeye davet etmiştir. Başlangıçta bu uzmanların faydaları başkent ve çevresinde görülmekle beraber ordunun geri kalanı için aynı durumdan söz edilemezdi. İlerleyen süreçte ise Alman uzmanlar ile Türk subayları arasındaki uyumsuzluk su yüzüne çıkmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Alman askeri uzmanlarının Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarında savaşa sürüklemek için sergiledikleri baskıcı tutumları ile birlikte savaşa Almanya tarafında katıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Alman askeri planlarındaki yeri dikkat çekici unsurlardır. Bu planlar dahilinde Almanya tarafından Osmanlı Devleti'ne biçilen rol Türk sınırlarında mümkün olduğu kadar İngiliz ve Rus kuvvetlerinin oyalanması, batı cephesinde Almanya ve Avusturya'nın yükünü bir ölçüde rahatlatılması olmuştur. Bu bağlamda Kafkas Cephesi, Kanal Cephesi ve Mısır Seferi ve Irak Cephesi ve İran Seferi hareketlerinin hayata geçirilmesinin altında yatan Alman menfaatleri doğrultusunda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Alman askeri uzmanları, Kafkas Cephesi, Kanal Cephesi ve Mısır Seferi, Irak Cephesi ve İran Seferi

Abstract: Especially after the defeats sustained in the Balkan Wars, the Ottoman State, which became open to German military, political, and economic influence, invited the German military experts to re-establish and to train the Ottoman State army. Initially, the benefits of these experts were seen in the capital and its surrounding area, but the same could not be said for the rest of the army. In the following process, the discrepancy between the German experts and the Turkish officers began to emerge. In the process leading to World War I, the repressive attitudes of the German experts on the Ottoman Empire to drag it into war on their side and the role casted for the Ottoman Empire in the German military plans after the declaration of war are remarkable issues. The role of the Ottoman Empire within the scope of these plans was to occupy the British and Russian forces on the Turkish borders as much as possible, and the relieving of the burden of Germany and Austria on the western front. In this context, the Caucasus Front, the Senussi Campaign, and the Mesopotamian campaign were examined in line with the German interests that underlie their implementation.

Keywords: World War I, German military experts, Caucasus Front, The Senussi Campaign, The Mesopotamian campaign

1912-1913 Balkan Savaşları'nda büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusunun hiç de iç açıcı olmayan görüntüsü, reorganizasyon adına yapılan çalışmaların başarısızlığının en açık delilidir.¹ XIX. yüzyıldan itibaren hızla Almanlaşan Osmanlı, gerçekte Prusya askerî tekniğini tam anlamıyla benimseyip uygulamak yerine sistemi yüzeyde taklit etmiştir.²

Osmanlı Hükümeti, bütün bu gerçeklere ve acı Balkan Harbi yenilgisine rağmen, Osmanlı ordusunun yenileşme çalışmalarını yürütecek yeni Alman askerî heyetlerinin Türkiye'ye gönderilmesi için girişimlerde bulunmuştur.

Alman askerî heyetlerinin çalışmaları ve orduya kazandırdıkları hakkında ciddi şüphekin doğduğu bir ortamda, böyle girişimlerin yapılması, Almanya açısından sevindirci olmuştur. Üstelik Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın Alman büyük elçisine "Ordunun islahı hususunda ümitlerim muhakkak Almanya'dadır." şeklinde sarf ettiği sözlerden yeni heyeti çok geniş yetkilerle donatacağı anlaşılmaktadır.³

Nitekim sadrazam suikaste kurban gitmesinden kısa bir süre önce Alman büyük elçisine "Sizin ülkeniz Osmanlı Devleti'nin yeniden biçimlenmesinde özel bir rol oynamak zorundadır." demiş ve ordunun ancak "bir Alman generalinin diktatörce kontrolü altında" modernleşebileceğini ifade etmişti.⁴

Türk Hükümetinin 22 Mayıs 1913 tarihli resmî müracaatından sonra Kayzer II. Wilhelm, yeniden Alman reformcu subaylar göndermeden önce İngiltere kralı ve Rus çarına durumu anlatmış ve onaylarını almıştır.⁵

Böylece II. Wilhelm, Türkiye'ye gönderilecek askerî heyetin başkanlığına, Kassel'deki 22'nci Tümen Komutanı Liman Von Sanders'i tayin etmiştir.⁶

Liman Von Sanders ve askerî heyet hakkında 27 Ekim 1913'te bir mukavele yapılmış ve çok geniş yetkilerle donatılmışlardır.⁷

Türkçe bilmeyen, Türkiye ve Türkler hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan bir kimsenin, böyle hassas ve diplomatik bir görev için Alman imparatoru tarafından seçilmesi ilgi çekicidir. Daha da ilginç olanı, Osmanlı Devleti'nin, kendi ülkesinde sevilmeyen, güvenilir ve başarılı bir komutan olarak görülmesi için kolordu komutanlığı görevi dahi verilmeyen bir subayı İstanbul'daki İnci Kolordu komutanlığı ve Askerî Şûra üyeliği görevine atamasıdır.⁸

İşte Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde başlayan bu Alman nüfuzu, savaş yılları içerisinde giderek artarak doruk noktasına çıkmıştır. Kayzer II. Wilhelm, kendi imparatorluğunun Türk topraklarındaki öneminin hâlâ birinci plânda olduğuna inanıyor ve bunu bu şekilde sürdürmekte kararlı bulunuyordu. Aralık, 1913'te, General Liman'ın yeni askerî heyetindeki kırk subaya, "Türk ordusunun Ayanlaştırılması" konusunda engel tanımadan

¹ Joseph Pomiankowski; Osmanlı imparatorluğunun Çöküşü, Çev. Kemal Turhan, Kayhan Yayın Evi, İstanbul, 1990, s. 36.

² İlber Ortaylı; İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1981, s. 73.

³ Yusuf Hikmet Bayur; Türk İnkılabı Tarihi, c.II, Ks.4, TTK Basım Evi, Ankara, 1983, s.277.

⁴ Alan Palmer; Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çev.Belkıs Çorakçı Dışbudak, Sabah Yayınlan, İstanbul, 1994, s.244.

⁵ Bayur; s.284. Jehuda Wallach: Bir Askerî Yardımın Anatomisi. Çev. Fahri Çeliker, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1985. s.t 11.

⁶ Liman Von Sanders. Türkiye'de Beş Yıl. Çev.Şevki Yazman. Burçak Yayın Evi. İstanbul, 1968, s.13. Bayur; s.284.

⁷ Wallach; 115. Sanders; s. 15. Bayur; s.287.

⁸ Bayur; s.283. Wallach;s.121.

düzenli ve uyumlu bir biçimde çalışmalarını söylemiş ve Liman'ın harcama fonlarının yılda bir milyona kadar yükselebileceğini işaret etmişti.⁹

14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelen Liman anılarında¹⁰ her ne kadar görevlerinin kesin olarak askerî olduğunu iddia ediyorsa da, Alman büyük elçisi Wangenheim'in Alman Dışişleri Başkanlığına gönderdiği telgraftaki düşünceleri ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın çok şiddetli tepkileri görevin siyasî yönünün daha ağırlıklı olduğunu göstermektedir.¹¹

Türkiye'ye gelen Alman subayları ve askerî heyetinin pek faydalı olduğu söylenemez. Her ne kadar Alman askerî heyeti dünya savaşı çıkıncaya kadar 6 ay içerisinde bazı başarılar göstermiş, genel olarak disiplin, teşkilât, teçhizat, atış ve eğitim konularında bazı ilerlemeler kaydedilmişse de bunlar esas itibarıyla, başkentte ve başkent yakınında bulunan birliklerle sınırlıydı.¹² Fakat aslında gerçek bu değildi. Ülkenin diğer bölgelerindeki birliklerin durumu içler acısıydı. Ordu, özlük haklarını aylardır alamıyor, askerinin iye ve ibadeti çok zor temin ediliyordu. Askerlerin üzerlerine giydirilecek üniforma ve ayakkabı dahi temin edilemiyordu. Araç-gereç, teçhizat, silâh, cephane, lojistik ikmal maddeleri, disiplin, atış, taim, eğitim gibi konular içler acısıydı.¹³

Üstelik Türk subay ve erleri bu kendilerini beğenmiş mağır, Türkleri küçümseyen Alman subaylardan hiç hoşlanmamaktaydılar. Türk kültürünü, Türk dilini, ordu geleneğini hiç bilmeyen, öğrenmek niyetinde de olmayan Alman subaylara karşı cephe almışlardı.¹⁴

Liman Von Sanders'in başkanlığını yaptığı askerî heyetin mevcudu, ilk dönemde 42 kişi kadar iken¹⁵ daha sonra gelenlerle birlikte bu miktar 70 kişiyi bulduğu görülmektedir. Bunların çoğunluğunu, yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki subaylar oluşturmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı başladığında her gün beşer onar Alman subayı ve eri İstanbul'a akın ediyordu.¹⁶ Savaşın sonunda 800 subay ile 12.000 kadar asker Cebelitarık üzerinde deniz yoluyla memleketlerine gönderilmişti. Bunlara Odesa ve Ukrayna üzerinden yurduna dönenler ile savaş sırasında çeşitli sebeplerle memleketine gönderilenler de dâhil edilirse Türkiye'de faaliyet gösteren Almanların sayısının 18 ilâ 20 bin civarında olduğu anlaşılır.¹⁷ Bunların içinde dış ülkelerde görevlendirilmeleri de görülmeyen kimseler de bulunmaktadır. Bu hatalı kullanım arzu edilmeyen neticelere sebep olmuş ve harp zayıflığının artmasına yol açmıştır.¹⁸

Nihayet Almanlar Birinci Dünya Savaşı süresince Türk ordusunu neredeyse tamamen ele geçirmişlerdi. Savaş döneminde Türk subaylarının rolü Alman subaylarına malzeme hazırlamak, onların istediklerini karşılamaktan ibaretti. Zira plânlama hep Almanlara bırakılmıştı.¹⁹

Kara deniz çatışması, Süveyş kanalına yapılan seferler, Sarıkamış taarruzu, Birinci Dünya Harbi süresince olanlar hep Alman Genelkurmayının emriyle, Almanların istek ve menfaatleri doğrultusunda gerçekleşmiştir.

⁹ Palmer; s. 245.

¹⁰ Sanders; s.15

¹¹ Bayur; s.303.

¹² Wallach; s. 119. Bayur; s.306.

¹³ Sanders; s.23. Wallach; s. 120.

¹⁴ Ortaylı; s. 85.

¹⁵ Pomiankowski; s.15. Sanders; s.33.

¹⁶ Ahmet İzzet Paşa; Feryadım, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, s.164

¹⁷ Pomiankowski; s.52.

¹⁸ Sanders; s.36.

¹⁹ Kâzım Karabekir; Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik, c.1, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 76.

1. Karadeniz Çatışması-Birinci Dünya Savaşı'na Girişimizde ve Savaş Plânlarında Alman Subaylarının Rollerini

Almanlar iki harp gemisi Goeben ve Breslau'yu 10 Ağustos 1914'te Türkiye'ye gönderirken bu gemilerle Osmanlı Devleti'ni savaşa sokabilmek için, Rusya'ya karşı bir operasyon yapılabilir ümidiyle göndermişlerdi.²⁰ Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm ise daha gemilerin geldiği ilk günlerde bunların Karadeniz'e çıkıp, Rus donanmasını imha edeceklerini ifade ediyordu.²¹

Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'den de Türkiye'nin harbe girmesi konusunda Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya 10 Ağustos 1914'te gelen mektupta özel olarak şunlar yer alıyor, Almanların savaşta Türklere verecekleri görevler belirlemeye başlıyordu; Osmanlı Devleti'nin görevi mümkün olduğu kadar çok İngiliz ve Rus kuvvetini sınırlarında bağlamak ve sıkı bir faaliyetle İslâm ihtilâlini gerçekleştirmek olmalıdır. Türkiye bunları yerine getirmek için ordularını Kafkasya ve Mısır'a sevk etmelidir.²²

Almanya'nın İstanbul Büyük Elçisi Wangenheim daha 4 Ağustos'tan itibaren hükümetinden aldığı direktifler neticesinde Osmanlı Hükümetini harbe girmesi için sıkıştırmaya başladı. Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman Paşa da harbe bir an önce girilmezse Türkiye'yi terk edeceğini söyleyerek, tazyik ve tehdit dolu bir davranış sergiliyordu.²³

Alman İmparatoru Kayzer, Liman'ın Almanya'ya dönme isteğini reddetti. Almanya'nın Batı Avrupa'da hızlı bir zaferle savaşı kazanma umutları Eylül başlarındaki Birinci Marne Savaşı'yla sona ermişti; Berlin bundan sonra Türkiye'yi savaşa sokmak için baskılarını daha da artırmıştı.²⁴

Bu sırada Almanlar, Türkiye'nin harbe girmesini olumsuz yönde etkileyecek olan Marne yenilgisini İstanbul'dan gizlemeye çalışıyorlardı. Paris'in doğusunda hareket eden orduların başka bir çevirme ordusuna zaman kazandırmak için geçici olarak çekilmekte olduğunu öne sürüyor ve bunun önemli bir şey olmadığını ifade ediyorlardı.²⁵

Almanlar Morne yenilgilerini gizledikleri gibi üstelik batı cephesinde zaferin yakında gerçekleşeceğini, Türkiye acele edip harbe girmezse "son fırsatın kaybolmakta olduğunu" telkin ediyorlardı.²⁶

Enver Paşa, bu harpte Almanya'nın galip geleceğine inanıyordu. Almanya muzaffer olduktan sonra harbe girmenin bir faydası olmazdı. Zaferin semerelerinden faydalanmak için zaferin kazanılmasına yardım etmeli ve bu uğurda fedakârlık yapmalı idi. Yani harbe mümkün mertebe erken girmeliydi.²⁷

Nihayet 7 Ekim 1914'te Merkez Karargâh Kurmay Başkanı Bronsart Paşa Enver Paşa'ya Ruslara savaş açılması ve Rus donanmasının üzerine gidilmesi gibi konuları da içeren yedi maddelik bir rapor vermişti.²⁸

²⁰ Ulrich Trumpener; *Germany and Ottoman Empire, (1914-1918)*, Princeton University Press, Princeton, 1968, s.30-31.

²¹ Şevket Süreyya Aydemir; *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III. Remzi Kitap Evi. İstanbul, 1972, s. 68.

²² Ali Fuat Elden; *Paris'ten Tih Sahrasına*, Ankara, Ulus Basım Evi, 1949. s.25.

²³ Wallach; s. 144.

²⁴ Trumpener; s. 32.

²⁵ Elden; s.24.

²⁶ Sebahattin Selek; *İnönü'nün Hatıraları*, Burçak Yayınları, İstanbul, 1969, s.218.

²⁷ Elden; s.21.

²⁸ Kazım Karabekir; *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik*, c.II, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s.374-375.

Eylül ayından beri sürekli olarak Amiral Souchon'un Osmanlı donanmasıyla birlikte Karadeniz'e açılarak manevra yapmak talebiyle karşılaşan Enver Paşa, Bronsart'ın raporundaki teklifi kabul etmiş ve kabine üyesi arkadaşları ile kurmaylardan gizli olarak, kendi Kurmay Başkanı Bronsart Von Schellendorf'a Osmanlı imparatorluğu'nun savaş plânını hazırlatmıştır.²⁹ Enver Paşanın Bronsart Paşa ile beraber hazırladıkları ve Almanca olarak Bronsart'ın imzasıyla ve Alman şifresiyle Alman Generali Von Falkenhayn'a gönderilen ve bir gün sonra da tasvip edildiği bildirilen plânın birinci maddesine göre Karadeniz'deki Rus filosunun basılarak deniz üstünlüğünün kazanılması öne sürülmüş ve hareket zamanı Amiral Souchon'a bırakılmıştır.³⁰

Enver, 25 Ekim'de Amiral Souchon'a büyük filonun Karadeniz'de manevralar yapması ve müsait bir ortamda Rus filosuna saldırıya geçmesi şeklindeki emri, mühürlü olarak vermiş ve denize açıldıktan sonra gerektiğinde açmasını söylemişti.³¹

Bu gizli emirden iki gün sonra, 27 Ekim 1914'te Osmanlı donanması Karadeniz'de görünürde eğitim manevraları yapmak üzere boğaza açıldı. Gemilerin denizde olduğu esnada, Amiral Souchon kumandası altındaki Alman ve Türk subaylarına bir savaş görevi üstlendiklerini bildirdi.³² Böylece Souchon daha önce Enver'in söylemiş olduğu orijinal plândan ayrılarak, düşmanın kıyı tesislerine ani bir saldırı emrini veriyordu.

Souchon'un direktifleriyle 29 Ekim 1914'te Rus kıyılarında birkaç liman ve nokta bombalandı. Birçok Rus gemisi ya limanda ya da denizde tahrip edildi. Böylece bu gelişmelerden sonra savaş açılmış oldu.³³

Aslında daha önceleri 4 Ağustos 1914'te Alman Hariciye Nezaretinden Almanya'nın İstanbul elçisine çekilen bir telgrafta Almanların Türkiye'nin Rusya'ya savaş ilân etmesi isteniyor ve şunlar ifade ediliyordu: "Büyük Britanya bugün yarın bize harp ilân edecektir. Bu gibi bir İngiliz hareketinin tesiriyle Babıâli'nin en son dakikada kaçmasının önüne geçilmesi için Türkiye'nin, eğer mümkünse hemen bugün Rusya'ya harp ilân etmesi pek büyük bir ehemmiyetli haiz bulunmaktadır."³⁴

Bütün bu gelişmelere tepki gösteren Sadrazam Sait Halim 30 Ekim günü istifa etti. Onunla birlikte dört kabine üyesi daha istifa etmişti. İstifa edenler arasında Maliye Nazırı Cavit Bey de bulunuyordu.³⁵ Böyle kritik bir dönemde, Türkiye'nin bir hükümet buhranına tahammülü olmadığı yolundaki telkîlerle Enver, Talat ve Cemal tarafından ikna edilen Sait Halim Paşaya istifası geri aldırıldı.³⁶

Nitekim, Souchon'un Rusya Karadeniz kıyısındaki kışkırtıcı saldırısından sonra 2 Kasım 1914'te, Çar yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'na resmen savaş ilân etti.³⁷ Rusya'nın 2 Kasımda savaş ilânından sonra, 5 Kasımda İngiltere ve Fransa da savaş ilân ettiler ve İngiltere Kıbrıs'

²⁹ Bayur, s.214-215. Sabis; s.78.

³⁰ Cemal Akbay; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, c.I, Genelkurmay ATAŞE Yayınları, Ankara, 1991, s.208-209. Sabis, s.78-79.

³¹ Trumpener; s.49.

³² a.g.e ; s.53-54.

³³ İsmet Görgülü: On Yıllık Harbin Kadrosu. (1911-1922. Balkan. Birinci Dünya ve istiklâl Harbi.) TTK Yayınları, Ankara, 1993.

³⁴ Ernst Jackh; Yükselen Hilâl-Bir Milletin Yeniden Doğuşu. Çev. Perihan Kuturman. Temel Yayınlar, İstanbul, 1999, s.49.

³⁵ Ali Fuat Türkgeldi: Görüp işittiklerim, 4.Baskı, TTK Basım Evi, Ankara, 1987, s.117

³⁶ Trumpener: s.80. Sabis; c.II, s. 109. Karabekir; s 372.

³⁷ Haluk Ülman: Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.355, Ankara, 1973, s.224. Trumpener: s.63.

ilhak etti. 11 Kasımda Osmanlı Devleti İtilâf devletlerine savaş, 23 Kasımda da cihadi ekber ilân etti.³⁸

2. Birinci Dünya Harbi'nde Cephele, Alman Subaylarının Faaliyetleri ve Türk Askeri

Türkiye'deki Alman misyonu ve Birinci Dünya Harbi'nde Türkiye'de görevli Alman generalleri ile ilgili tespit ve değerlendirmeleri Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın amcası olan Halil Kut Paşanın hatıralarından ibretle okuyalım: “Bağdat dâim elimizdeyken ve Goltz Paşanın bu cepheye geldiği sıralarda Bağdat'a gelip yerleşen kabalık bir Alman heyetinin faaliyetlerinden daima zarar gördük. Mevcudu 40 kişiyi aşan ve adına Alman misyonu denilen bu heyetin ne olduğunu, ne yaptığını ve ne yapmak istediğini bir türlü anlayamadık. Hepsi de ne idiği belirsiz insanlar hissi veriyordu. Ama yanlarında da sayısız altın getirmişlerdi ve bunu diledikleri gibi sarf ediyorlardı. Güya İran'da, güya şurada burada birtakım plânlar üzerinde çalışıyorlardı. İran'ın her önüne gelen satılmış ve yalnız para düşünen ahlâksız önderlerini altına boğuyorlardı. Gözleri İran, Afganistan, Hindistan üzerindeydi. Bizim İran ortamlarına kadar sürülüp sonunda Irak'ı kaybetmemize sebep olan maceraların altında da bunların telkinleri ve umumi karargâhı yanlış kararlara sevk edileri vardı. Görünüşe göre onlar hep harbin bir gün biteceğini, bizim cephemizin muzaffer olacağını ve İran ile Türkiye'nin olduğu gibi ellerine düşüp, Orta Doğu'da diledikleri gibi oynayacaklarını zannediyorlardı. Bu maceralı görüşlerden biz daima zarar gördük.”³⁹

Kısacası, Osmanlı Devleti 1914 Kasımında aslında kazanmasına belki de imkân bulunmayan bir savaşa katılıyordu. Gerçekten, bir kere Osmanlı Devleti'nin malî durumu ile ekonomik alt yapısı böylesine uzun ve geniş bir savaşı sürdürebilecek güçte değildi.⁴⁰

Osmanlı Devleti bütün bu eksiklikleri kendi başına giderecek güçte olmadığı için Almanya'ya dayanmaktan başka çare bulamıyordu. Savaş araç ve gereçlerini devamlı olarak Almanya'dan sağladı. Özellikle komuta düzeyindeki subay eksiklikleri de Almanlarla kapatılmak istendi. Almanya'ya bu derecede büyük bir bağımlılık neticede millî bir savaş plânı hazırlanıp uygulanmasını da engelledi.⁴¹ Almanların ise Türklere bu harpte tevdi ettikleri ana görev Türk sınırlarında mümkün olduğu kadar İngiltere ve Rusya'ya ait kuvvetleri oyalamak, batı cephesinde Almanya ve Avusturya'nın yükünü bir ölçüde rahatlatmaktı. Bu nedenle Almanlar aslında Türkiye'yi “ikinci derecede bir cephe” olarak görüyorlar. Mareşal Goltz'un söylediği şekliyle Türk ordusundan taarruza yönelik bir vazife beklemiyorlardı.⁴²

Neticede Türklere ya tek başlarına ya da Alman ve Avusturya-Macar birliklerinin desteğiyle bir müzineden fazla yaygın dağıtık cephelede savaştılar.⁴³

2.1. Kafkas Cephesi

29 Ekim 1914 sabahı vuku bulan Karadeniz olaylarından sonra beklenen Rus taarruzu 1 Kasım 1914 günü sabahından itibaren Türk sınırlarını aşarak Sarıkamış-Köprüköy derfultusunda başlamıştı. Böylece Birinci Dünya Harbi'nde ilk çatışma Ruslarla Kafkasya Cephesi'nde oldu.⁴⁴ Ruslar Osmanlı 3'ncü Ordusunun cephesinde hudut müfrezelerine karşı

³⁸ Sina Akşin; Jön Türkler ve ititah ve Terakki. Gerçek Yayın Evi. İstanbul, 1980, s. 287.

³⁹ Aydemir; c.III, s.202.

⁴⁰ Ülman; s. 224.

⁴¹ a.g.e.; s.225.

⁴² Salih Mayakuşu; Golç Paşa'nın Hatıratı. İstanbul. Askeri Matbaa. 1932, s.8.

⁴³ Trumpener; s. 63

⁴⁴ Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Birinci Dünya Harbi idâri Faaliyetler ve Lojistik; c.X. Genelkurmay A TASE Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basım Evi," 1985. &156.

taarruza geçmişlerdi. Bunun üzerine Doğu Beyazıt, Pasinler, Kötek, Norman taraflarında çarpışmalar başlamıştı, iki ülkenin orduları, 3-12 Kasım'da Köprüköy'de vuruştular, ancak taraflar bir netice alamadılar.⁴⁵

Almanlar ise kendi üzerine düşen yükün azaltılması için Türk ordusunun Ruslar üzerine yönelmesini ısrarla istiyordu. Almanya'nın İstanbul'daki Büyük Elçisi 'angenheim'da bu sırada boş durmuyor. Kafkasya seferinin yapılabilmesi için durmadan tahriklerde bulunuyordu. Hatta bu sefer için şartların uygun olmadığını öne süren General Sanders'in geri çağırılması gerektiğini öne süren Almanlar bu seferin yapılabilmesi için her çareye başvuruyorlardı.⁴⁶

Türk tarafında ise 3'ncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa da kış mevsiminin elverişsiz şartlarını öne sürerek, seferin ertelenmesi yolundaki görüşlerini Enver'e iletiyordu.⁴⁷ Ancak hem Hasan İzzet Paşa'nın hem de Lirnan'ın Kuzeydoğu Anadolu dağlarında bir kış seferberliğinin son derece zor ve riskli olacağı yönündeki ikazlarına aldırmazca Enver ve onun Alman Personel Şefi General Bronsart 6 Aralık 1914'te İstanbul'dan Kafkasya Cephesi'ne hareket etti.⁴⁸

Güney Kafkasya ve Kuzey İran'a girip Rusların arkasını çevirmek için kararlı olan ve uyarıları dikkate almayan Enver Paşa, 20 Aralık 1914'te 150.000 kişilik bir Türk kuvvetine Sarıkamış-Ümraniye istikametine taarruz emri verdi. Bu cephede Rusya'nın da 160.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Bu taarruz 22 Aralık 1914'ten 18 Ocak 1915'e kadar devam ettiyse de yüksek dağlar, yolsuzluk, soğuk, açlık ve tifüs sebebiyle Türk kuvvetleri 90 bin kişilik bir kayıp vermesine rağmen, Rus cephesinin arkasına düşemedi ve plân da gerçekleşmedi.⁴⁹

Türk ordusu, düşmana değil kışa yenilmiş, Almanların kendi menfaatleri uğruna, sürekli tahriklerinin neticesinde yenilgiye uğramıştı. Almanların görüşüne göre Ruslar Erzurum müstahkem mevkiini zorlamak için buraya büyük kuvvetler sevk etmek zorunda kalacaklardı. Ancak bu arada Türk toprakları çiğnenmiş, binlerce Türk insanı yersiz, yurtsuz kalacakmış, Almanların pek de umurunda değildi.⁵⁰

Ali İhsan Sabis de hatıralarında Kafkas Cephesi'ndeki durumu şöyle değerlendirir: "Biz acele harbe girmek ile yalnız Almanya'dan borç para almak meselesini tahakkuk ettirebilmiştik. Diğer taraftan Almanya, henüz, kapitülasyonların kaldırılmasını bile kabul etmemişti. Şimdi İstanbul civarında tutulan kuvvetlerimizin bir kısmını denizden nakledip Batum civarına çıkarmayı ve bunların 3'ncü Ordu ile birlikte Ruslara taarruz etmelerini ileri sürmeye ve başkumandan vekili (Enver) üzerinde bu yolda tesirler icrasına başlamışlardı. Fakat Karadeniz'de üstünlük kuvvetli olarak temin edilmedikçe ve menzil hizmetleri ıslah olunmadıkça bu nevi hareketlerin çılğınca ve neticesi felâkete varacak teşebbüslerden ibaret kalacağını düşünmüyorlardı."⁵¹

Böylece bu durumda ortaya çıkan gerçek şudur: Aslında Avrupa'da harp başlar başlamaz Enver Paşa'nın çevresinde, Almanlardan gelen yoğun bir baskı başlamıştır. Neticede de Enver yapılan uyarılara aldırmadan Kafkasya seferinin yapılmasına kalkışmıştır. Ancak şurası da muhakkak ki, Türkiye'nin bu sırada böyle bir sefer düzenlemesine ne bir zorunluluk ne de

⁴⁵ Sâbis; c.II, s.133.

⁴⁶ Wallach; s.157-158.

⁴⁷ I.Hami Danişment: Osmanlı Tarini Kronolojisi, c.4, Türkiye Yayın Evi, İstanbul, 1972, s.922. Aydemir; c. III, s. 120

⁴⁸ Trumpener; s. 76. Pomiankowski- s. 94

⁴⁹ Fahir Armaoğlu; 20.Yüzyıl Siyasi Tarih, c.I, Ankara, 1992, s.112.

⁵⁰ Selahattin Güngör; Kumandanlarımızın Harb Hatıraları, Kanaat Kitap Evi, İstanbul, 1937, s.62.

⁵¹ Sâbis; s.202-203.

dışardan gelen bir tehdit vardı. Buna rağmen 90.000 kişilik Osmanlı ordusunun 80 bini düşmana ve korkunç kış şartlarına kırdırılmıştır.⁵²

Kafkas Cephesi'ndeki Sarıkamış felâketinden sonra Ruslar 3'ncü Ordunun zayıf kuvvetlerini geri atarak ilerlemeye başlamışlardı. Ayrıca iki tümenlerini ve iki tugayı Odesa civarında teşkile başladıkları 7'nci Ordu emrine sevk etmişlerdi.⁵³ İşte bu oluşum içerisinde çok sarsılmış olan üçüncü Türk Ordusu, Rusların Nisan 1915'te başlattığı taarruzlara dayanamıyordu. Kafkasya Cephesi'nin bu zayıflığından faydalanan Ruslar, 11-16 Mayıs 1915'te Malazgirt ve Van'ı işgal ettiler. 11 Şubat'ta Erzurum'u, 1 Eylül'e kadar Trabzon, Erzincan ve Muş'u aldılar. Böylece Doğu Cephesi'ndeki Türk-Alman plânı başarısızlıkla neticelendi.⁵⁴

2.2. Kanal Cephesi ve Mısır Seferi

Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral Moltke daha 10 Ağustos 1914'te Enver Paşaya gönderdiği bir yazıda; "Mümkün olduğu kadar çok Rus ve İngiliz kuvvetlerinin bağlanmasını, İslâm ihtilâlinin gerçekleştirilmesi için mümkün olduğu kadar kısa sürede Kafkasya ve Mısır'a karşı harekete geçilmesini"⁵⁵ istiyordu. Başkumandan vekili ve hâbiye nazırı olan Enver Paşa Almanlara hayrandı. O, savaşın batı cephesinde kazanılacağına inanıyordu. Bu nedenle Rusya'ya ve Mısır'a taarruz ederek yararlı olacağımızı düşünüyordu.

Alman Genel Karargâhı da zaten, Türk ordusunun savaşa iştiraki hâlinde ilk seferin ya Odesa'ya ya da Süveyş kanalına düzenlenmesini düşünüyordu. Bu amaçla Askerî Misyon Şefi Liman Paşaya Moltke tarafından gönderilen bir telgrafta Türkiye'nin bu seferler için tahrik edilmesi ve sıkıştırılması ifade ediliyordu.⁵⁶ Liman Paşa ise Alman Genel Karargâhı ile aynı görüşü paylaşmıyor ve ilk seferin Odesa'ya yapılması gerektiğini öne sürüyordu.⁵⁷

Ali İhsan Sâbis de hatıralarında Liman'ın Süveyş kanalına taarruz icrasının uygun olmadığını iddia ederken çok haklı olduğunu Odesa civarına asker ihracı teklifinde ise Liman'ın haksız olduğu ifade eder.⁵⁸

Sabis'in bu husustaki değerlendirmeleri ise şöyledir: "Liman Paşanın Odesa taraflarına asker ihracı hakkındaki teklifi ve bu mütalâaları bu adamın düşman sahiline asker ihracı hakkında hiçbir fikri ve malûması olmadığını göstermektedir. Müşir Liman Paşa bu kadar vukuksuz ve hiçbir esasıyla tâbi tutulmamış bayağı bir teklifi nasıl yapabildi? Kendisi bahriyelilerin dahi Mısır seferine iltizam ettiklerini söylüyor ve buna taacüp ediyor. Bu işteki nükteyi, espriyi Liman Paşa kavrayamamıştı."⁵⁹

Dolayısıyla Liman'ın teklifi reddedildi. Almanlar bu defa, İngilizlerin Hindistan'dan getirmekte oldukları asker ve levazımâtın engellenmesi için Süveyş kanalına sefer yapılmasına teklif ettiler. Almanlara göre eğer Mısır İngilizlerden alınırsa Çanakkale'ye karşı bir hareket yapılması önlenmiş olacaktı. Bu suretle Mısır'da kazanılacak bir zafer cihat ruhunu harekete geçirecek ve Mısır da Türkiye'ye katılacaktı.⁶⁰

⁵² Lütü Simavi; Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yayınları, İstanbul, s.344.

⁵³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: c X. Gnkur. ATAŞE Yayınları, Ankara. 1985.

⁵⁴ Armaoğlu; s. 112.

⁵⁵ Von Kress Kressenstein; Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na, Çev. Mazhar Besim Özalpaslan, İstanbul, Askerî Matbaa, 1948, s. 13.

⁵⁶ Wallach; s. 143-144.

⁵⁷ Sanders; s.41.

⁵⁸ Sâbis; c.II, s.270.

⁵⁹ a.g.e.; s.256.

⁶⁰ a.g.e.; s.257.

Plâna göre kanal hareketlerine 8'nci Kolordu, Suriye'nin savunmasına da 12'nci Kolordu ile seyyar Jandarma birlikleri katılıyordu. İzmir'den 10'ncü Tekirdağ'dan 8'nci Tümen getirilmiş ve Hicaz'daki 22'nci Tümenin büyük bir kısmından yararlanılarak cephe kuvvetlendirilmişti.⁶¹ Mısır'a seferi gerçekleştirecek olan 8'nci Kolordunun komutanlığına Mersinli Cemal Paşa, kurmay başkanlığına ise Alman askerî heyetin subaylarından Kress Kressenstein tayin edildi.⁶²

Kressenstein bölgeye gelir gelmez yaptırmış olduğu ilk incelemeler ve keşifler neticesinde bu seferin başarısız olacağı şeklinde bir düşünce içersindeydi.⁶³ Fakat bütün bu gelişmelere rağmen bu seferin niçin yapılması gerektiğini hatıralarında şöyle dile getirir: "Buna rağmen eğer ben, mühim mukavemetlere karşı teşebbüsün yapılmasını şiddetle kabul etmişsem, bunu şundan dolayı yapmıştık ki, Süveyş kanalı gibi hasmımız için hayatî ehemmiyeti olan bir deniz hâkimiyet yolunun yalnız tehdit edilmesini bile kendi davamız için önemli görüyordum. Ve Türklerin ittifak muahedesine sadakatlerinin ancak onlarla İngilizler arasında kan dökülecek olursa garanti edilmiş olacağı kanatını besliyordum."⁶⁴

Bütün bu gelişmelere bakıldığında kaybetme ihtimali daha en baştan bu derece belli olan Mısır seferi, 18 Ocak 1915'te Sina çölünde başladı. Cemal Paşa, 1915 Şubat ayında kanalı geçmek için iki defa teşebbüste bulundu, ancak başarılı olmadı.⁶⁵ Kanalın iki tarafı İngiliz birlikleri tarafından tutulmuş ve tahkim edilmiş durumdaydı. Alman çıkarları uğruna Türk insanı bile İngilizlere karşı ateşe atılıyordu.

Cemal Paşa Mart 1916'da kanala ikinci bir sefer teklifinde bulundu. Fakat bu defa da başarısız olundu. Sina ve Filistin cephelerinde Türk ordusu tarafından yapılmak istenen ikinci kanal taarruzundan maksat, Süveyş kanalının doğu kıyılarını elde tutarak topçu ateşleriyle kanaldan yapılacak geçişlere engel olmaktır. Ancak cephe, erzak ve su ikmalindeki güçlükler yüzünden başarı elde edilemedi.⁶⁶

Sadece Almanları tatmin etmek ve havaî başarılar uğruna Süveyş kanalına düzenlenen birinci ve ikinci kanal seferlerinde hep Türk insanı telef edilmiştir. Falih Rıfkı Atay, hatıralarını yazdığı "Zeytinadağı" eserinde şu açıklamaları yapar: "Yüzmek bilmeyen bir kıt'a tulum takılarak kanala atıldı. Bizim kenardan dizlerine kadar silâhlı olarak suya giren bu Anadolu çocukları öbür kenara esir olarak çıktılar. İngilizler bu askerleri soyup güneşte kuruttuktan sonra, halife ve imparatoru teyzif için Kahire sokaklarında çıplak dolaştırdılar. Bizim aramızda kanalı geçerken yerli halkı ayaklandırıp Mısır'ı alacağımıza inananlar vardı. Bu kadar saf olmayan Almanların Türk ordusuna verdiği kanal vazifesi ise daha basittir. Arasına birkaç bin Türk feda ederek ve ikide bir kanalı zorlayarak, Mısır'da mümkün olduğu kadar İngiliz ordusu tutturmak! Mısır'da duran her İngiliz, Alman ordusunun karşısında azalmış bir fert demektir. İngiliz raporu diyor ki: Bu vak'a üzerine muhafız kuvvet otuz bine çıkarılmıştır. Demek, kanalda Almanlar muvaffak olmuşlardır. Fakat Cemal Paşanın yanında bulunan Von Kress Bey bu kadarla doymamıştı. O:

- Bir defa buraya gelen kuvvetin vazifesi geri dönmek değil, ölmek, diyordu.

Cemal Paşa kumandan ve kurmaylarına sordu:

- Muvaffak olmak mümkün müdür, değil midir?

⁶¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; İdari Faaliyetler ve Lojistik, c.X, s. 198.

⁶² Elden; s.26. Wallach; s. 176

⁶³ Wallach; s. 175.

⁶⁴ Kressenstein; s.20.

⁶⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; c.X, s.314.

⁶⁶ a.g.e : s.315.

Hepsi Hayır, cevabını verdiler.

Ordu Kumandanı Von Kress'in ısrarlarına rağmen hemen ricat kararını verdi. Bu karar on beş bine yakın Türk çocuğunun canını kurtarmıştır.⁶⁷

2.3. Irak Cephesi ve İran Seferi

5 Kasım 1914'te İngilizler, Osmanlı Devleti'ne harp ilân edince İngilizler ile ilk savaş 6 Kasım'da Irak'ta başladı. İngiltere 1914 Kasımında Hindistan'dan getirdiği kuvvetleri Basra'ya çıkardı ve kuzeyde ilerledi.⁶⁸ Savunma savaşları vererek geri çekilmeye başlayan Türk birlikleri, 22 Kasım 1914'te Basra'yı, 9 Aralık'ta Fırat ve Dicle nehirleri kavşağındaki Korna ilçesini İngilizlere terk ettiler.⁶⁹ İşte tam bu sırada Irak'taki 6'ncı Ordunun komutanlığına eski Alman Askerî Heyet Başkanı Von Der Goltz Paşa atandı. İran'ı İngiltere ve Rusya'ya karşı ayaklandırmakla görevlendirilmiş olan 72 yaşındaki ihtiyar General Goltz kendi günlük hatırat defterinde şöyle yazmıştı: "Vatanın benden ısrar ile esirgediğini, sonunda bana yabancı diyarı verdi. Bunun için o diyarda ebediyen minnettar kalacağım."⁷⁰

Ancak çok geçmeden hastalanan ve lekeli humma olan Goltz, 19 Nisan 1916'da 73 yaşında iken ölünce⁷¹ Almanlar bu orduya yeniden bir Alman general atanmasını istiyorlardı. Neticede 22 Nisan 1916'da Alman Başkomutanlık Siyasî Daire Başkanlığından İstanbul'daki Alman askerî temsilcisi General Lossow'a gelen telgrafta Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın İran ve Mezopotamya'daki çok büyük Alman çıkarları karşısında 6'ncı Ordu Komutanlığının Türklerin eline geçmesinin çok aleyhine olacağı şeklinde görüşler öne sürüyor, Türk Başkomutanlığından Liman Paşanın atanması isteniyordu. Enver Paşa bu isteğe karşı çıkarak bu göreve amcası Halil Paşayı atadı.⁷²

Bu arada Irak Cephesi'nde İngilizler kuvvetlerini takviye ederlerken Türkler de kuvvetlerini arttıracakları yerde Hindistan macerasından vazgeçmeyen Almanlar ve Enver Paşa, Irak'tan 13'ncü Kolorduyu alarak "İran seferi"ne gönderdiler. Irak'ta İngilizlerin 160 bin kişilik kuvvetine karşılık Türklerin 17 bin kişilik kuvveti kalmıştı, İngilizler, 18'nci Türk Kolordusuna 14 Aralık 1916 günü saldırdılar. 1917 yılı baharında Bağdat düştü. Hiçbir askerî maksat olmaksızın Kutülaman'ın düşmesinden sonra İran içersine gönderilen 13'ncü Kolordu Bağdat müdafaasına yetişememişti.⁷³

Diğer taraftan İran toprakları da Almanların faaliyet ve yayılış sahaları içerisine giriyordu. Neticede diğerlerinde olduğu gibi İran seferinde de Almanların kendi menfaatleri ve maceracı girişimleri ön planda geliyordu. Bu hususta Halit Kut Paşa hatıralarında şöyle yazmaktadır: "Mareşal Goltz Bağdat'a geldiği zaman maiyetinde İran işleri ile meşgul olmak üzere Alman subayı üniforması giymiş otuz kişi bulunuyordu. Bu kıymetsiz adamlar propagandacı olarak gelmişlerdi. Askerlik kıymetleri de yoktu. İran'da Alman nüfusunu kurmaya çalışıyorlardı. Almanların İran ve İran'ın işgaline verdikleri önem o kadar büyüktü ki 13'ncü Kolordunun her türlü paşe ve menzil masraflarını doğrudan üzerlerine almışlardı. Almanya'dan getirilen paşonlarca altın para İran'da her türlü mubayaa için kullanılıyordu. Askerî kıymetlerinin olmadığını söylediğim bu adamlar arasında bulunan subaylardan birisi de Paytak bozgununa

⁶⁷ Falih Rıfkı Atay: Zeytindağı, Bateş Yayınları, İstanbul, 1981, s. 105.

⁶⁸ Armaoğlu: s. 112.

⁶⁹ Birinci Dünya Harbi; Avrupa Cepheleleri, c.VII. Ks.3, Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara, 1967, s.6. Edward Mead Earle; Bağdat Demiryolu Savaşı, Çev.Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1972, s.311.

⁷⁰ Pertev Demirhan; Goltz Paşa'nın Hatırası ve Hal Tercümesi, İstanbul, K.K.K. Askeri Basım Evi, 1953, s.33.

⁷¹ a.g.e.; s.35.

⁷² Wallach; s.191. Aydemir; c.III, s.203. Halil Paşa; Bitmeyen Savaş, Haz. Taylan Sorgun, İstanbul, 1972, s.206

⁷³ Ali Fuat Cebesoy; Birüssebi-Gazze Meydan Muharebeleri ve 230. Kolordu, İstanbul, Askeri Matbaa, 1938, s. 46.

sebepler olmaktadır. İran grubuna bu subayı bizzat Goltz Paşa tayin etmiş ve o da hem Türklerin hem Almanların savaşta yüzlerini kara çıkarmıştı.⁷⁴

Zaten İran prensleri ile derebeyleri, aşiret beyleri ve insan pazarında dolaşan binlerce İranlı düpedüz satılık ve kiralıktır. Kim isterse daha doğrusu kim parayı çok verirse onun emrine giriyorlardı.⁷⁵

Alman Ateşemiliteri Kont Konitz ve arkadaşları bol bol Alman altınları dağıtarak elde ettikleri taraftarları, aşiret reislerini, İsveç subaylarının idaresindeki İran jandarmaları vasıtasıyla İngiliz ve Ruslara karşı harekete geçirdiler.⁷⁶ Goltz Paşanın hatıralarında belirttiğine göre İran'daki bu faaliyetler için Alman misyonu ayda 2 milyon altın Alman markı harcıyordu.⁷⁷

Ayrıca İran'ın her tarafını doğrudan Alman Dışişleri Başkanlığı tarafından yönetilen "Alman Özel Askeri Heyeti" sardı. Çoğu maceracı olan bu heyetlerin hiçbir faydası görülmedi. Hatta bunlar Irak'ta bile Türklere ayakbağı oldular. Goltz Paşaya göre İran'da bazı İsveç subayları Almanlara yardım ettiler. Aşiretlerin ise hiçbirisine güvenilmezdi.⁷⁸

Böylece Almanların ve Türklerin İran üzerinden Hindistan'a Avrupa plânını uygulama girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Alman ve Türklerin çıkar çatışmalarına girmeleri, aynı amacı paylaşmaları, Almanların Türkleri aşağılamaları, büyük umutlar bağlanan bu projenin uygulanışını engelleyen ana sebepleri olmuştur.⁷⁹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde gelişen savaş dönemi Türkiye'de faaliyette bulunan Liman Von Sanders heyeti Türk ordusunun emir ve komutasını eline almak gibi acayip bir tutum ve aşırı yetkilerle Türkiye'ye gelmiş, kilit noktalarına Alman subaylarını yerleştirmiş ve Alman harp sanayiine krediyle de ona yüklü siparişler sağlamıştır. Liman Von Sanders heyeti Türk ordusunun eğitimi ve geliştirilmesi için yaptığı bütün faaliyetleri gelecek bir harpte "insan deposu" kabul edilen Osmanlı ordusundan Almanya hesabına faydalanmak için yapılmıştır. Nitekim kısa süre sonra dünya harbi patlak vermiş ve Türk ordusu Sarıkamış'ta, Süveyş kanalında Filistin'de ve Avrupa cephelerinde gereksiz yere sadece Alman istek ve menfaatleri uğruna kan dökmek zorunda kalmıştır.

Birçok Alman subayının tutum ve davranışları Türk subayları arasında onur kırıcı olmuş, kıt'alarımızın hareketlerinde, sevk ve idaresinde bunun olumsuz etkileri görülmüştür.

Birinci Dünya Harbi'nde çeşitli cephelere sadece Almanları tatmin etmek için katılan Türk askeri sürekli yenilgiler içerisinde Almanlara boyun eğmek durumunda kalmışlarsa da Anadolu topraklarının bekçisi durumunda olan aynı asker, Çanakkale'de ana vatanını savunduğunun bilinci ve inancında olarak hevesle çarpışmış ve galip gelmesini de bilmiştir. Böylece Türk subayını Çanakkale Zaferi'nden sonra Almanların yersiz isteklerine karşı koymaya başlatmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'nin hemen öncesinde imzalanan Türk-Alman ittifak Antlaşmasının sonucu, harbin içinden geçerek çökmesinin ana sebebi, ülkenin

⁷⁴ Halil Paşa: s.197.

⁷⁵ Aydemir: e lli, s 200.

⁷⁶ İsmail Kurtcebe. Mustafa Bakaoğlu: "Türk Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İran Siyaseti". Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:3, Ankara Üniversitesi. Ankara, 1992," s.273

⁷⁷ Mayakuşu: s.53.

⁷⁸ a.g.e.: s. 49.

⁷⁹ Kurtcebe-Balcıoğlu: s.282-233.

kalkınmayı ve devletin zayıflığı olmuştur. Devletin silâhı, silâh fabrikaları yoktur. Bütün silâh yurt dışından alınmaktadır. Üstelik hazine de boştur. Ülke zayıf ve güçsüz olduğu için kendisini kendi imkân ve vasıtalarıyla savunamaz hâle gelmiştir. Böylece Rusya tehdidinden bunalarak kendisini Almanya'nın kucağına atmıştır. Ahmet İzzet Paşa hatıralarında "Silâh ve cephanesini dışardan tedarîğe mecbur olacak bir devlet hiçbir zaman kendisini tehlikelerden korunmuş saymamalıdır." derken ne kadar da haklıdır.

Birinci Dünya Savaşı başlarında her gün beşer onar Alman subay ve eri İstanbul'a alın ediyordu. Ancak gelen bu Alman subayların birçoğunun maceracı oluşları ve ülkelerinde pek başarılı olmadıkları için sadece para hevesi ile buralara gelmiş olmaları başarısızlığın temel nedenidir. Bu Alman subayların hemen hemen hepsi Türk askerinin gerçek değerini, kabiliyetlerini ve toplumun değer yargılarını tam olarak idrak edememişler ve kendilerini çok farklı yapıda insanlar olarak görmüşlerdir.

Alman Generali Von Gelich'in dediği gibi, "Her askerî heyet, aksi iddia edilmesine rağmen bir politik tedbirdir."

İşte Türkiye'ye gelen Alman askerî heyeti de Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya bağlamak ve Dünya Harbi'nde Türk ordusunu Alman istek ve menfaatlerine hizmet ettirmek için politik bir tedbirdir. Bu heyet amacına da ulaşmıştır, ama kendisiyle birlikte Türk Devleti'ni de büyük bir yenilgiye sürüklemiştir.

Türk dilini, ordu geleneğini hiç bilmeyen, öğrenmek niyetinde de olmayan Alman subaylarının Birinci Dünya Harbi'nde pek yararlı oldukları söylenemez. Ahmet İzzet Paşanın deyişle "Bizden kendilerinin elde ettiği çıkar, kendilerinin bize verdikleri zararın yüzde biri kadar bile değildir."

Falih Rıfık Atay'ın hatıralarını yazdığı "Zeytinadağı" isimli eserinden aktaracağım ifadeler aslında bu husustaki neticenin ne olduğuna dair tam bir açıklamadır: "Tenha çöllerde Türklerin harbini görmeyenler Türklerin kahraman olduğunu nasıl anlayabilir? Irak, Çanakkale, Kafkasya, Galiçya ve Romanya cepheleğinde her mevsim, her düşmana ve hor iklime karşı harp eden bu cesur adamlar Herkül'ün en büyük imtihanını verdiler."

Yine kanal seferi ile ilgili olarak şunları yazar Falih Rıfık: "Biz Emir'e top da yollamıştık. Kumandanı ikinci mülazım Osman Beydi. Aşiret, Medayin'e doğru yürüyüş gösterdiği zaman, bir vadide ateşe uğradı. Bizimkiler bin, karşı taraf 30 kişi kadardı. Daha birkaç kişi yararlanınca, hepsi kaçmaya başladılar. Osman Bey'e de "Topunu bırak, gel!" diyorlardı.

"O benim namusumdur, bırakamam, Ne diye kaçıyorsunuz diyordu. Boş yere bağırdı, çağırdı. Karşı taraf üstüne üşüşüp kurşun ve cenbiye ile Türk çocuğunu parçaladılar.

Sırtları, topları, altınları, develer ve erzak, hepsini ama hepsini verdik. Ve bütün seferden bize yâr ve yalnız bir Türk çocuğunun isimsiz, nişansız, mezarından başka bir şey kalmadı."

Nihayet bu Alman subayları ile ilgili gelişmeler, olaylara ve uygulamalara bakıldığından, gelecekte böyle acı ve elim sonuçları ile karşılaşmamak için bütün hazırlıkların askerî harekât planlarının ve idarî faaliyetlerin önceden tamamlanması ve dış yardımlara bağımlılıktan kurtulmanın çarelerinin de bulunması gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- ARMAOĞLU, Fahir (1992), 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, c.I, Ankara.
- AKŞİN, Sina (1980), Jön Türkler ve İttihad ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Ahmet İzzet Paşa (1992), Feryadım, Nehir Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Falih Rıfki (1981), Zeytindağı, Bateş Yayınları, İstanbul.
- AKBAY, Cemal (1991), Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, c.I, Genelkurmay ATASL Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR, Şevket Sureyya (1972), Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÜNGÖR, Selahattin (1937), Kumandanlarımızın Harb Hatıraları, İnanat Kitabevi, İstanbul.
- GÖRGÜLÜ, İsmet (1993), On Yıllık Harbin Kadrosu, (1911-1922), Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Harbi), TTK Yayınları, Ankara.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1983), Türk İnkılabı Tarihi, c.II, Kıs. 4, TTK Basımevi, Ankara.
- Birinci Dünya Harbi Avrupa Cepheleri (1967), c.VI, Kıs. 3, Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara.
- CEBESÖY, Ali Fuat (1938), Birüssebi-Gazze Meydan Muharebeleri ve 230. Kolordu, İstanbul Askeri Matbaa.
- DANIŞMENT, İ. Hami (1972), Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- EARLE, Edward Mead (1972), Pağda Demiryolu Savaşı, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları.
- ELDEN, Ali Fuat (1949), Paris'ten Tih Sahrasına, Ulus Basımevi, Ankara.
- Halil Paşa Bitmeyen Savaş, Haz. Taylan Sorgun, İstanbul 1972.
- JACKH, Ernst (1999), Yükselen Hilal-Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Çev. Perihan Kutunmaz, Temel Yayınlar, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım (1994), Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik, c.1, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım (1994), Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik, c.II, Emre Yayınları, İstanbul.
- KRESSENSTEİN, Von Kress (1948), Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na, Çev. Mazhar Besim Özalpaslan, İstanbul Askeri Matbaa.
- KURTCEBE, İsrail ve Balcıoğlu, Mustafa (1992), "Türk Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İran Siyaseti", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:3, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- MAYAKUŞU, Salih (1932), Golç Paşa'nın Hatıratı, İstanbul Askeri Matbaa.
- ORTAYLI, İlber (1981), İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- PALMER, Alan (1994), Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Sabah Yayınları, İstanbul.
- PERTEV, Demirhan (1953), Goltz Paşa'nın Hatırası ve Hal Tercümesi, K.K.K. Askeri Basımevi, İstanbul.
- POMIANKOWSKI, Joseph (1990), Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, Çev. Kemal Turhan, Kayhan Yayınevi, İstanbul.
- SANDERS, Liman Von (1968), Türkiye'de Beş Yıl, Çev. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- SELEK, Sebahattin (1969), İnönü'nün Hatıraları, Burçak Yayınları, İstanbul.
- SİMAVİ, Lütfi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, 1985, c.X, Genelkurmay ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1985), c.X, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat (1987), Görüp İşittiklerim, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara.
- TRUMPENER, Ulrich (1968), Germany and Ottoman Empire, (1914-1918), Princeton University Press, Princeton.
- ÜLMAN, Haluk (1973), Birinci Dünya Savaşı, Ciden Yol ve Savaş, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 355, Ankara.
- WALLACH, Jehuda (1985), Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Çev. Fahri Çeliker, Ankara Genelkurmay Basımevi.